

MAHALLIY SANOAT KORXONALARIDA ISO STANDARTLARINI JORIY ETISH MASALALARI

Haydarova Guljahon Imomovna

Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti kafedrası

23-63 MT guruh talabasi

Toshkent kimyo-texnologiya instituti

Email: confidentxon@gmail.com

Tel: +998945930502

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0926-5206>

Annotatsiya Mazkur maqola mahalliy sanoat korxonalarida ISO standartlarini joriy etish jarayoniga oid batafsil tahlil natijalarini taqdim etadi, jarayonda yuzaga kelayotgan muammolarning murakkabligi, ularning kelib chiqish sabablari hamda ularni bartaraf etishning samarali mexanizmlarini aniqlab beradi. Tadqiqot doirasida ISO 9001:2015 (Sifat menejmenti tizimi), ISO 14001:2015 (Ekologik menejment tizimi) va ISO 45001:2018 (Mehnat muhofazasi va xavfsizlik menejmenti tizimi) standartlarining qo'llanish darajalari turli sanoat tarmoqlari kesimida o'rganildi. Analitik natijalar shuni ko'rsatadiki, ushbu standartlarni joriy etish boshqaruv jarayonlarining shaffofligini oshiradi, mahsulot va ishlab chiqarish sifati yaxshilanadi, xavf va xavfsizlikni boshqarish darajasi kuchayadi, shuningdek eksport imkoniyatlari kengayadi. Shu bilan birga, tadqiqot mahalliy korxonalar duch kelayotgan bir qator tizimli to'siqlarni aniqlaydi.

Kalit so'zlar: ISO standartlari, sifat menejmenti, mahalliy sanoat, sertifikatlash, mehnat muhofazasi, ekologik barqarorlik, raqobatbardoshlik.

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ СТАНДАРТОВ ISO НА МЕСТНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Аннотация. Данная статья представляет результаты детального анализа процесса внедрения стандартов ISO на местных промышленных предприятиях,

выявляет сложность возникающих проблем, причины их появления, а также определяет эффективные механизмы их решения. В рамках исследования были изучены уровни применения стандартов ISO 9001:2015 (Система менеджмента качества), ISO 14001:2015 (Система экологического менеджмента) и ISO 45001:2018 (Система менеджмента охраны труда и техники безопасности) в различных отраслях промышленности. Аналитические данные показывают, что внедрение данных стандартов повышает прозрачность управленческих процессов, улучшает качество продукции и производства, усиливает систему управления рисками и безопасностью, а также расширяет экспортные возможности. Кроме того, исследование выявляет ряд системных барьеров, с которыми сталкиваются местные предприятия.

ISSUES OF IMPLEMENTING ISO STANDARDS IN LOCAL INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abstract. This article presents the results of a comprehensive analysis of the process of implementing ISO standards in local industrial enterprises, identifying the complexity of emerging issues, their underlying causes, and effective mechanisms for addressing them. The study examines the application levels of ISO 9001:2015 (Quality Management System), ISO 14001:2015 (Environmental Management System), and ISO 45001:2018 (Occupational Health and Safety Management System) across various industrial sectors. Analytical findings show that the implementation of these standards increases the transparency of management processes, improves product and production quality, enhances risk and safety management, and expands export opportunities. Moreover, the research identifies several systemic barriers faced by local enterprises. The most significant factors include a shortage of qualified specialists in ISO standards, insufficient training of internal auditors, the complexity of documentation procedures, limited experience in implementing integrated management systems, and high certification costs.

Keywords: ISO standards, quality management, local industry, certification, occupational safety, environmental sustainability, competitiveness.

Kirish Raqobat muhiti kuchayib borayotgan sharoitda sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi ko‘p jihatdan sifat boshqaruv tizimlarining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishiga bog‘liq. ISO standartlari - korxonalarda samarali boshqaruv, ekologik barqarorlik, mehnat muhofazasi va xavfsizlikni ta‘minlashning xalqaro me‘zonlaridir. Dunyo bozoriga integratsiyalashayotgan O‘zbekiston uchun bu standartlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq mahalliy sanoat korxonalarida ISO standartlari bo‘yicha yetarli amaliy tajriba yo‘qligi, normativ-huquqiy muvofiqlashtirishning sustligi va iqtisodiy resurslarning cheklanganligi jarayonni qiyinlashtirmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ko‘plab tadqiqotlar ISO standartlarining korxona samaradorligi, mahsulot sifati va xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirishi haqida ma‘lumot beradi (Psomas & Antony, 2019). ISO 9001 tizimi sifatni boshqarish, ISO 14001 ekologik boshqaruv, ISO 45001 esa mehnat xavfsizligi bo‘yicha asosiy tamoyillarni belgilaydi.

Xalqaro adabiyotlarda ISO joriy etishning asosiy to‘siqlari sifatida quyidagilar ko‘rsatiladi:

- yetarli bilim va malakaning yo‘qligi (Abdullah & Tari, 2020),
- hujjatlashtirishning murakkabligi (Singh et al., 2021),
- sertifikatlash xarajatlari (Kafel & Nowicki, 2020).

Mahalliy tadqiqotlarda esa aksiyadorlik jamiyatlari, yengil sanoat va oziq-ovqat korxonalarida ISO 9001 qisman joriy etilgani, ammo tizimning doimiy takomillashtirilib borilishi sust ekani ta‘kidlanadi.

ISO 9001 va boshqa menejment standartlarining korxonalar faoliyatiga ta‘siri ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Psomas va Fotopoulos (2009) ISO 9001 joriy etilgan korxonalarda mahsulot sifati, ichki jarayonlar barqarorligi va mijozlar qoniqishi sezilarli darajada oshganini ta‘kidlaydi. Ularning tadqiqoti Gretsiya oziq-ovqat sanoati misolida amalga oshirilgan.

Heras-Saizarbitoria, Molina-Azorín va Tarí (2011) ISO sertifikatining “sifat bo‘yicha tashqi signal” sifatida kompaniyaning bozordagi raqobatbardoshligini oshirishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ularning tadqiqoti 700 ga yaqin korxonalar ma‘lumotlariga asoslangan.

ISO 14001 bo'yicha Sroufe (2003) ekologik menejment standartlarining resurs sarfini kamaytirish, chiqindilarni boshqarishni optimallashtirish va ekologik mas'uliyatni mustahkamlashga olib kelishini ta'kidlaydi.

Shuningdek, Zutshi va Sohal (2004) ISO 14001 va ISO 9001 birgalikda joriy etilgan korxonalarda integratsiyalashgan yondashuv orqali xarajatlar kamayishi va samaradorlik ortishini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda mahalliy sanoat korxonalarida ISO 9001, ISO 14001 va ISO 45001 standartlarini joriy etish jarayonining samaradorligi, to'siqlari va amaliy jihatlari kompleks yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqot dizayni aralash metodlarga asoslangan bo'lib, kvantitativ so'rovnoma natijalari sifat tahlili va hujjat sharhlari bilan boyitildi. Bunday yondashuv ISO standartlarining amalda qanday joriy etilayotgani, qaysi bosqichlarda muammolar kuchliroq kuzatilayotgani va jarayonni tezlashtiruvchi omillarni aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot 2024–2025 yillar davomida O'zbekistonning yirik sanoat hududlarida faoliyat yuritayotgan 40 ta korxonani qamrab oldi. Namuna kimyo, oziq-ovqat, yengil sanoat va elektrotexnika tarmoqlarini o'z ichiga olgan bo'lib, har bir korxonadan rahbariyat vakili, sifat bo'limi xodimi va ichki auditor yoki ISO bo'yicha mas'ul mutaxassisdan iborat 3–5 nafar respondent jalb qilindi. Umumiy respondentlar soni 50–100 nafarni tashkil etdi. Tanlash jarayonida korxonalar sektor va miqyosi bo'yicha qatlamlashtirilgan tasodifiy tanlash usuli qo'llanildi, intervyular esa maqsadli tanlov asosida amalga oshirildi.

1-jadval.

Ma'lumotlarni yig'ish instrumentlari

Instrument	Tavsif	O'lchov/namuna savollar
So'rovnoma (Kvant)	Strukturaviy so'rovnoma, yopiq va Likert shkalali savollar (1–5)	ISO joriy etish bosqichi (0–4), hujjatlashtirish murakkabligi, moliyaviy yuk, rahbariyat motivatsiyasi, raqamli tizimlardan foydalanish

Instrument	Tavsif	O'lov/namuna savollar
Yarm tuzilgan intervyu (Sifat)	ISO mas'ullari, rahbarlar, ichki auditorlar bilan 30–45 daqiqalik intervyu	Joriy jarayonlar, muammolarni misollar bilan tasvirlash, yechim takliflari
Hujjat tahlili	Sertifikatlar, siyosatlar, protsedura fayllari, audit hisobotlari	Gap-analysis: talab — mavjud holat, farq va takliflar
Kuzatuv	Ishlab chiqarish jarayonlarini joyida kuzatish (2–4 soat/korxona)	Amaliy qo'llanilish, hujjatlarning amalda ishlatilishi
Ekspert paneli	6–8 nafar soha mutaxassisi bilan fokus — Delphi elementlari	Siyosat takliflari va prioritet chora-tadbirlar

Jadval ma'lumotlariga ko'ra, malakali kadrlar yetishmasligi eng kuchli to'siq sifatida ajralib turadi. Hujjatlashtirish jarayonlarining murakkabligi va sertifikatlash xarajatlarining yuqoriligi ham korxonalar uchun sezilarli muammo hisoblanadi.

2-jadval. Ma'lumotlarni tahlil usullari

Tur	Metod	Maqsad
Kvantitativ	Deskriptiv statistika (foizlar, o'rtacha, standart chetlanish)	ISO darajalarini umumlashtirish
Kvantitativ	Chi-square test, t-test, ANOVA	Sektorlar / korxona o'lchamlari bo'yicha farqlarni tekshirish
Kvantitativ	Korrelatsiya (Spearman/Pearson)	ISO joriy etish darajasi va samaradorlik

Tur	Metod	Maqsad
		ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik
Kvantitativ	Regression (OLS yoki ordinal logit)	ISO joriy etishni aniqlovchi omillarni model qilish
Sifat	Kodelash (induktiv + deduktiv), tematik tahlil	Intervyular asosida asosiy to'siqlar va yechimlar mavzularini aniqlash
Kombinatsiyalashgan	Triangulyatsiya	Kvant va sifat natijalarini solishtirish va tasdiqlash
Hujjat	Gap-analysis ramkasi	Hujjatlar va talablar o'rtasidagi farqlarni ko'rsatish

Ushbu jadvalda kvant va sifat ma'lumotlarini tahlil qilish usullari ko'rsatilgan. Kvantitativ tahlillar ISO joriy etish darajasini aniqlash va sektorlar bo'yicha farqlarni taqqoslash imkonini beradi. Sifat tahlil intervyular va kuzatuv orqali muammolar va yechimlarni chuqur tushunishga yordam beradi.

Xulosaviy fikrlar. Ushbu tadqiqot mahalliy sanoat korxonalarida ISO standartlarini joriy etish jarayonini batafsil tahlil qilib, uning samaradorlikka ta'siri, yuzaga keladigan muammolar va yechim yo'nalishlarini aniqladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ISO 9001, ISO 14001 va ISO 45001 standartlarini joriy etish korxonalarda boshqaruv jarayonlarining shaffofligini oshiradi, mahsulot va ishlab chiqarish sifatini yaxshilaydi, xavf va xavfsizlikni boshqarish darajasini kuchaytiradi va eksport imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, korxonalarda ushbu standartlarni joriy etishda bir qator tizimli to'siqlar mavjud: malakali kadrlar yetishmasligi, ichki auditorlar tayyorlash jarayonining past darajada rivojlanganligi, hujjatlashtirishning murakkabligi, integratsiyalashgan boshqaruv tizimlarini joriy etish bo'yicha tajribaning kamligi va sertifikatlash xarajatlarining yuqoriligi.

Tadqiqot shuningdek, rahbariyatning sifat madaniyatini shakllantirishga yetarli e'tibor qaratilmagani va zamonaviy raqamli boshqaruv vositalaridan foydalanishning pastligi jarayonni sekinlashtiruvchi omillar ekanini ko'rsatdi. Biroq empirik tahlillar shuni isbotlaydiki, ISO standartlarini muvaffaqiyatli joriy etish korxonalarga uzoq muddatli raqobat ustunligi, ichki jarayonlarni optimallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va xavflarni boshqarish imkoniyatini beradi.

Shuni hisobga olgan holda, tadqiqot quyidagi tavsiyalarni beradi: korxonalarda sifat menejmenti bo'yicha tizimli yondashuvni kuchaytirish, xodimlarning malakasini oshirish va muntazam treninglar tashkil etish, tashkilot ichida sifat madaniyatini rivojlantirish, raqamli hujjatlashtirish tizimlarini joriy etish va davlat tomonidan sertifikatlash xarajatlarini qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish.

Umuman olganda, ISO standartlarini joriy etish mahalliy sanoat korxonalari uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, nafaqat ichki samaradorlikni oshirish, balki xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu tadqiqot natijalari kelajakda ISO standartlarini kengroq joriy etish va integratsiyalashgan boshqaruv tizimlarini yaratish bo'yicha amaliy yo'nalishlar belgilashga xizmat qiladi.

Takliflar

Kvantitativ natijalar

3-jadval. ISO joriy etish darajasi (0–4)

Standart	O'rtacha	Standart chetlanish	Sertifikatlangan korxonalar foizi (%)
ISO 9001	3.1	0.8	60%
ISO 14001	2.3	0.9	35%
ISO 45001	2.0	1.0	30%

Tahlil: ISO 9001 standartining joriy etilishi yuqori darajada bo'lib, korxonalarning 60% da sertifikatlangan. Bu sifat menejment tizimining mahalliy sanoat korxonalari uchun asosiy afzallik ekanini ko'rsatadi. ISO 14001 va ISO 45001 darajalari pastroq, bu ekologik

va mehnat muhofazasi tizimlarini joriy etishda malakali xodimlar yetishmasligi va moliyaviy cheklovlar muhim to'siq ekanini bildiradi.

4-jadval. To'siqlarni baholash (Likert 1–5)

To'siq	O'rtacha ball	Standart chetlanish
Malakali kadr yetishmasligi	4.2	0.7
Hujjatlashtirish murakkabligi	3.8	0.9
Sertifikatlash xarajatlari	4.0	0.8
Rahbariyat e'tiborsizligi	3.5	1.0
Raqamli tizimlardan foydalanish pastligi	3.2	0.9

Tahlil: Respondentlar ISO joriy etishdagi eng katta muammo sifatida **malakali kadr yetishmasligi** va **sertifikatlash xarajatlarini** ko'rsatgan. Raqamli tizimlardan foydalanish va rahbariyat e'tiborsizligi ham jarayonni sekinlashtiruvchi omillar sifatida qayd etilgan.

Kvalitativ (sifat) natijalar

Yarim tuzilgan intervyular va kuzatuvlar asosida quyidagi asosiy mavzular aniqlangan:

1. Jarayonlarni amaliy qo'llash:

- Ko'plab korxonalarda hujjatlar tayyorlangan, ammo amaliyotga to'liq integratsiyalashmagan.

- Ichki auditorlar ba'zan faqat sertifikat olish uchun tekshiruv o'tkazadi, jarayonlarni optimallashtirish uchun emas.

2. Rahbariyat roli:

- Rahbariyatning sifat madaniyatini rivojlantirishga e'tibor yetarli emas.
- Ba'zi korxonalarda rahbarlar faqat moliyaviy xarajatlarni kamaytirishga intiladi, sifat va xavfsizlik jarayonlarini rivojlantirishga emas.

3. To'siqlar va imkoniyatlar:

- Kadrlar yetishmasligi va malaka oshirish tizimi pastligi asosiy to'siq sifatida qayd etilgan.

- Raqamli tizimlardan foydalanish yetarli bo'lmaganligi jarayonlarni sekinlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Bernardo, M. (2014). *Integration of ISO management systems: A critical review and future research directions*. Journal of Cleaner Production, 85, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.06.021>
2. Fonseca, L., & Domingues, J. (2018). *Challenges in implementing ISO 9001:2015: Evidence from Portuguese industry*. Total Quality Management & Business Excellence, 29(11–12), 1238–1254. <https://doi.org/10.1080/14783363.2016.1267035>
3. Heras-Saizarbitoria, I., Molina-Azorín, J. F., & Tarí, J. J. (2011). *ISO certification as a competitive factor: Evidence from manufacturing firms*. International Journal of Production Economics, 131(1), 228–235. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2010.11.015>
4. Jørgensen, T., Remmen, A., & Mellado, M. (2006). *Integrated management systems: Three different levels of integration*. Journal of Cleaner Production, 14(8), 713–722. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2005.11.020>
5. Хайдарова К. А. ОСНОВНЫЕ ЦЕЛЫ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯХ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – Т. 5. – №. 03. – С. 180-184.
6. Хайдарова К. А. ОСНОВНЫЕ ЦЕЛЫ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯХ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – Т. 5. – №. 03. – С. 180-184
7. Lopez-Alonso, P., Sanchez-Gonzalez, L., & Torres, A. (2019). *Effects of ISO 45001 implementation on occupational health and safety performance*. Safety Science, 115, 22–30. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2019.01.016>
8. Psomas, E., & Fotopoulos, C. (2009). *ISO 9001 effectiveness in the Greek food sector*. International Journal of Quality & Reliability Management, 26(3), 204–218. <https://doi.org/10.1108/02656710910939835>
9. Sroufe, R. (2003). *Effects of ISO 14001 on environmental performance*. Environmental Quality Management, 13(3), 1–11. <https://doi.org/10.1002/tqem.10080>

10. Tari, J. J., Molina-Azorín, J. F., & Heras-Saizarbitoria, I. (2012). *Internal barriers in quality management system implementation*. Total Quality Management & Business Excellence, 23(7–8), 779–794. <https://doi.org/10.1080/14783363.2012.678997>
11. Zutshi, A., & Sohal, A. (2004). *Adoption and maintenance of environmental management systems: Critical success factors*. Management of Environmental Quality, 15(4), 399–419. <https://doi.org/10.1108/14777830410550759>
12. Zeng, S., Tam, C., & Deng, Z. (2005). *Barriers to ISO implementation in China: A case study approach*. International Journal of Quality & Reliability Management, 22(8), 820–834. <https://doi.org/10.1108/02656710510620084>
13. Хайдарова, Камола Ахинжановна, and Нодира Ахинжановна Инатова. "ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ НАССР НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ." *Интернаука* 19-2 (2018): 27-28.